

КУЛЬТУРОЛОГІЧНИЙ ПІДХІД ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДУХОВНОЇ КУЛЬТУРИ ОСОБИСТОСТІ

Більшість сучасних дослідників, визначаючи головні цілі, котрі стоять перед сучасною системою освіти, в цілому погоджуються відносно того, що такою метою передусім має бути її гуманізація, гуманітаризація і сприяння всебічному розвитку вільної, творчої особистості учня. Відповідно різними авторами пропонується ряд науково-методологічних підходів до розв'язання цього завдання. Серед інших можна назвати особистісний підхід, культурологічний підхід, гуманістичну орієнтацію. Для того щоб зрозуміти специфіку кожного з цих підходів і їхнє співвідношення між собою, доцільно зупинитись на поняттях культури та особистості у їхній взаємній співвіднесеності.

Окреслення культурологічного підходу в літературі

У дискусіях, котрі точаться навколо проблем, що стоять перед освітою, шляхів їх вирішення і підходів до вирішення цих проблем, раз у раз піднімається проблема дегуманізації багатьох сторін сучасного життя. Відчуженість людини від інших людей, від продуктів праці, від природи, від культурних традицій позбавляє ці сторони життя людини гуманістичного наповнення.

Ці процеси повною мірою відбилися також і в системі освіти. Суспільство висуває перед останньою постійно зростаючі вимоги вузької спеціалізації, набуття учнями вузько спеціальних знань. Різні галузі знання втрачають внутрішній діалогічний зв'язок між собою, котрий існував у попередні епохи, виникає відчуженість між ними. Вимоги гуманізації освіти, котрі звучать дедалі частіше, здебільшого реалізуються у формі заходів, спрямованих швидше на гуманітаризацію освіти – введення до навчальних програм дисциплін гуманітарного профілю, без встановлення діалогічних зв'язків між

ними. Тим часом саме система освіти, подолавши власну кризу дегуманізації, могла б стати потужним фактором, що сприяв би подоланню цієї кризи у суспільстві.

Більшість дослідників, котрі працюють в рідчизні культурологічного підходу, бачать його мету саме у подоланні явищ дегуманізації в освіті. У словнику культурологічний підхід визначається як конкретно-наукова методологія пізнання та перетворення педагогічної реальності, основою якої є аксіологія; бачення освіти через призму поняття культури, тобто розуміння її як культурного процесу, котрий відбувається у культуровідповідному середовищі, всі компоненти якого наповнені людськими смислами і слугують людині, котра вільно проявляє свою індивідуальність, здатність до культурного саморозвитку і самовизначення у світі культурних цінностей [5].

За іншим визначенням, культурологічний підхід – це напрям в педагогічній практиці, в основі якого лежить принцип культуровідповідності освіти, котрий жодним чином не суперечить науковому змісту освіти, а доповнює його та збагачує [6]. Вказується, що цей підхід забезпечує справжню гуманізацію та гуманітаризацію освіти.

Поняття культури, як відомо, має не одну сотню визначень. На перший погляд це утруднює роботу з ним і навіть викликає бажання уникнути його використання. Проте, на нашу думку, таке різноманіття розумінь цього поняття передусім пояснюється його широким використанням у різних галузях знання і різних наукових парадигмах. Якщо зосередитись на тих визначеннях культури, котрі вживаються у психології, педагогіці та суміжних галузях науки й практики, то можна відзначити поєднаність понять «культура» та «особистість».

Прийнято вважати, що першим слово «культура» у застосуванні до людського індивіда вжив М.Т.Цицерон у I ст. до н.е. у своєму творі «Тускуланські бесіди». До нього це слово вживалось у значенні «обробка», з ним вживалось у родовому відмінку слово, яке позначало що саме обробляється (наприклад, *agri cultura* – обробка поля і т.д.). Слід відзначити,

що й сам Цицерон вжив це слово у складі генетивної конструкції *cultura animi* – «обробка душі». Причому він поставив знак рівняння між обробкою душі і філософією: *Cultura autem animi philosophia est* [4] – «обробка душі – це й є філософія», прямо при цьому наводячи порівняння з обробкою поля: «Як родюче поле без обробки не дасть врожаю, так само й душа» [4].

Таке ототожнення культури та філософії може дещо збентежити. Тому варто зупинитись на тому, як Цицерон розуміє культуру (обробку) душі, і що для нього є філософія. Кінець I ст. до н.е. можна вважати пізнім періодом розвитку античної філософії, коли її цілі і саме її розуміння зазнали певних змін у порівнянні з періодом її розквіту в V – IV ст. до н.е. Справді, якщо для Платона та Аристотеля завданням філософії було передусім пізнання сутності речей, то пізні античні філософи бачили його у досягненні безстрастя, містичних пошуках і т. ін. [3, с. 9]. Це цілком відповідає як цілям, що їх ставить перед філософією сам Цицерон у своїй книзі – подолання страху болю й смерті, так і обставинам, у яких ця книга писалася. Це й дає пояснення вжитому ним визначенню: «Філософія – культура (обробка) душі».

Важливо відмітити, що вжите автором латинське слово *anima* – «душа» в цілому відповідає грецькому *ψυχη*, тобто тут встановлюється зв'язок між культурою та психікою. На нашу думку, її можна розуміти як сукупність засобів розвитку психічного життя індивіда таким чином, що він досягає рівня філософа – людини вільної, вільної передусім від страху. Застосоване Цицероном комплексне поняття навряд чи цілком відповідає сучасним трактуванням культури; швидше воно охоплює ті сторони культури, які пов'язані з найвищими проявами психіки – **духовною культурою**, вищим рівнем особистісного розвитку (за О.Ф.Лазурським), самоактуалізованою особистістю (за А.Масловим).

Вищенаведений історичний екскурс свідчить про первісний зв'язок терміну «культура» з психічним та особистісним життям людини. Цей зв'язок повною мірою зберігається й розкривається у сучасних психолого-

педагогічних дослідженнях, зокрема в гуманістичному напрямі психології та особистісно-інтегративному підході. Так, Г.О.Балл і В.О.Медінцев визначають особистість як «втілення або, точніше, буття культури в людському індивіді» [1, с. 7]; як таку якість особи, яка дозволяє їй бути відносно автономним і індивідуально своєрідним суб'єктом культури [1, с. 8]. Відповідно культура визначається як «місце перебування і перетворення особистості» [2, с. 191].

Тісний зв'язок, що існує між категоріями культури й особистості, має певні наслідки у визначенні підходів в освітній практиці. Так, на думку Г.О.Балла та В.О.Медінцева, гуманістична орієнтація в освіті передбачає спрямованість на підвищення власне особистісного розвитку людини, що вимагає якомога більш повного її входження в культуру, не лише як носія, але й як суб'єкта останньої [1, с. 10].

Тісний зв'язок і взаємне перетинання понять «культура» та «особистість» вимагає уточнення визначень різних підходів, котрі існують у сучасній психології та педагогіці, а саме особистісного підходу, культурологічного підходу, гуманістичної орієнтації. Справді, особистість і культура виявляються настільки тісно пов'язаними між собою, що розрізнення згаданих підходів становить певні труднощі. Адже кінцевою метою педагога чи психолога постає всебічний розвиток і максимальна реалізація потенцій індивіда, а це можливе лише за умови розвитку в ньому якості особистості, тобто буття культури в індивіді. На нашу думку, є підстави розглядати особистісний і культурологічний підходи як різні методологічні підходи у рамках єдиної гуманістичної орієнтації в освіті. Маючи єдину мету, вони використовують різні методи діагностики та формування, або, краще сказати, роблять різні акценти на їхньому застосуванні. Якщо в особистісному підході акцент робиться передусім на суто психологічних методах діагностики та психологічного впливу, за культурологічного підходу дослідник, педагог більше працює над створенням культурного середовища, в якому

відбувається процес навчання та виховання, діагностикою культурних установок особистості і т. ін.

Г.О.Балл та В.О.Медінцев пропонують розглядати культуру як систему моделей, розрізняючи при цьому моделі ідеальні, матеріальні та матеріалізовані, первинні та вторинні. Причому особа у цій системі може виступати як матеріальна модель, первинна або вторинна, залежно від того, у співвідношенні з якою моделлю вона розглядається [1]. З метою методологічного розведення особистісного та культурологічного підходів, ми робимо обережне припущення, що у цих двох підходах індивід розглядається як модель різного порядку по відношенню до культури (точніше – до представленості культури в освітньому просторі). В культурологічному підході особа розглядається як вторинна матеріальна модель відносно культури, в особистісному – культура як вторинна ідеальна (матеріалізована) модель відносно особи.

На нашу думку, культурологічний підхід у зазначеному вище його розумінні є цілком адекватним цілям та завданням, котрі стоять перед дослідником розвитку духовної культури особистості. Ми дотримуємось розуміння останньої як якості особистості, котра визначає переважання у її житті духовних цінностей і її включеність у процеси духовного життя спільноти (народу, людства), позицію відповідального суб'єкта культури. Саме рівень духовної культури найбільшою мірою відповідає базовим визначенням поняття культури і є продуктивним з огляду на реалізацію вже цитованої вище настанови творця терміну «культура» Цицерона щодо культури як обробки, зрощування душі у найвищих її людських проявах.

Література

1. *Балл Г.О., Медінцев В.О.* Особистість як індивідуальний модус культури і як інтегративна якість особи / *Г.О.Балл, В.О.Медінцев* // Горизонти освіти. – 2011. – № 3. – С. 7–14.
2. *Батракова С.Н.* Методологические проблемы становления педагогического процесса формирования целостной личности / *С.Н.Батракова* // Мир психологии. – 2004. – № 4. – С. 183-193.
3. *Шаймухамбетова Г.Б.* Арабоязычная философия средневековья и классическая традиция (начальный период) / *Г.Б.Шаймухамбетова* – М.: Издательство «Наука», 1979. – 152 с.
4. M. Tulli Ciceronis Tusculananum disputationum Liber secundus, 13
5. http://mirslovarei.com/content_eco/kulturologicheskij-podxod-32415.html
6. <http://www.psychorelax.ru/forum.php>